ACTA POLITOLOGICA

www.acpo.cz

RECENZOVANÝ ČASOPIS | PEER-REVIEWED JOURNAL

2020 | Vol. 12 | No. 1 | ISSN 1803-8220

SEKERÁK, Marián (2020). Neliberálny populizmus na Slovensku: prípad tzv. rodovej ideológie. *Acta Politologica*. Vol. 12, no. 1, pp. 65–86. https://doi.org/10.14712/1803-8220/21_2019

Published: 27/01/2020

Tento článek podléhá autorským právům, kopírování a využívání jeho obsahu bez řádného odkazování na něj je považováno za plagiátorství a podléhá sankcím dle platné legislativy.

This article is protected by copyright. Copying and use of its content and presenting it as original research without proper citation is plagiarism, which is subject to legal sanctions.

Katedra politologie Institutu politologických studií
Fakulta sociálních věd Univerzity Karlovy

Department of Political Science, Institute of Political Studies
Faculty of Social Sciences, Charles University

ACTA POLITOLOGICA

Neliberálny populizmus na Slovensku: prípad tzv. rodovej ideológie

Marián Sekerák[1]

Abstract:

In recent years a massive right-wing conservative attack has appeared across European countries aimed against the so-called gender ideology/theory. On the example of various written and spoken texts produced by politicians, scholars, conservative NGOs, and churchmen I elucidate that such "anti-gender" discourse does not avoid even the Central Europe or, more precisely, Slovakia. These texts are compared with each other, thoroughly analyzed and set within the framework of current illiberal populist wave. Their inherently anti-liberal nature, questioning the very grounding of liberal democracy, should be viewed as a threat to the civic liberties and human freedoms as based on previously-held civic consensus on incontestability of the liberal-democratic political order.

Key words: *Liberal Democracy; Illiberal Populism; Gender Ideology; Anti-Gender Discourse; Liberalism*

Úvod

„Mám silné podozrenie, že tí, ktorí zavrhujú liberalizmus, nikdy skutočne nepochopili, čo to vlastne je"

(Giovanni Sartori: Teória demokracie).

V roku 1997 zaradil Fareed Zakaria vo svojom slávnom článku publikovanom v časopise *Foreign Affairs* Slovenskú republiku k tzv. neliberálnym demokraciám, čiže k tým, ktoré si síce ponechali demokratickú procedúru výberu politických elít, ale opúšťajú postupne liberálne hodnoty občianskych slobôd a základných ľudských práv (porov. Zakaria 1997: 22). Hoci sa Slovensko vďaka politickým zmenám v druhej polovici 90. rokov minulého storočia odklonilo od tohto politického kurzu, vo verejnej debate sa v poslednom čase začína najmä u konzervatívnej časti spoločnosti objavovať príklon k neliberálnemu poňatiu demokracie. Zaznieva tak z radov politikov, niektorých akademikov, ale aj a predovšetkým hierarchických reprezentantov kresťanských cirkví. Je pritom súčasťou širšej, strednú Európu presahujúcej nacionalistickej, *„pravicovo-populistickej protivlny"* (Molnár 2016: 166).

Hoci má táto protivlna rôzne prejavy, vystopovať môžeme niektoré podobné črty v rôznych geografických prostrediach. Jedným z tých prejavov, ktorý takéto črty vykazuje, je aktívne odmietanie a proskribovanie tzv. rodovej ideológie. Boj proti nej môže byť vnímaný *ako „divadlo za zápas o hegemóniu v gramsciovskom zmysle"* (...) s cieľom *„predefinovať liberálnu demokraciu, pričom »rodová ideológia« stelesňuje početné zlyhania tzv. progresívnych aktérov"* (Kováts 2018: 535). V prvej časti článku sa preto v rámci skúmania tohto

[1] PhDr. Marián Sekerák, Ph.D., Vysoká škola regionálního rozvoje a Bankovní institut – AMBIS, a. s., Žalanského 68/54, 163 00 Praha 17 – Řepy. Kontakt: marian.sekerak@ambis.cz. Researcher ID: K-7832-2016. ORCID: 0000-0002-1263-935X.

špecifického sociálneho javu zameriame jednak na objasnenie metodologických východísk a následne na vymedzenie pojmu populizmus vo svetle súčasnej akademickej diskusie o ňom. Zároveň zhodnotíme jeho pôsobenie ako komponentu liberálnej demokracie, ako aj jeho vzťahu k politickej ideológii liberalizmu, ktorej charakteristickými rysmi *sú „individualizmus a preferencia slobody, ochrana práv štátom, a to aj voči nemu samotnému, obmedzená štátna ingerencia a intervencia“* alebo aj *„univerzálnosť práv a slobôd“* (Svatoň 1995: 271; pozri tiež Cíbik 2017: 22).

V druhej časti bude stručne predstavená tzv. rodová ideológia, resp. teória tak, ako ju vníma súčasná literatúra. Práve na ňu je možné nazerať ako na vzorový príklad laclauovského *„plávajúceho signifikantu“* v rámci neliberálneho, či skôr anti-liberálneho diskurzu v súčasnej euroatlantickej spoločnosti (k tomuto pojmu pozri bližšie Laclau 2013: 185–190; Bihárýová 2017: 73–79). Pojmy *„teória“*, *„ideológia“* a *„agenda“* budeme považovať za vzájomne zameniteľné. Vzhľadom na fakt, že aj u nás často používaný anglicizmus *„genderová“* (teória/ideológia) má v slovenčine vhodnejší ekvivalent v podobe adjektíva *„rodová“*, uprednostňovať budeme práve tento druhý.

Tretia časť textu bude venovaná konkrétnym príkladom protirodového diskurzu u nás, a to v rôznych prejavoch objavujúcich sa vo verejnej sfére: politické reči v parlamente, popularizačné články, homílie kňazov, dokumenty slovenských katolíckych biskupov a pod. Pod pojmom *„protirodový diskurz“* pritom budeme chápať takú formu verejných verbálnych prejavov, ktoré sa negatívne vymedzujú práve voči tzv. rodovej ideológii a zároveň pôsobia *„ako ideológia a stratégia pre sociálnu mobilizáciu“* (Korolczuk, Graff 2018: 801). Hlbšie štúdium fenoménov tohto typu totiž *„predstavuje významnú stopu pre pochopenie dôvodov stojacich za rastom populistických síl v Európe i mimo nej“* (Kováts 2018: 530). Cieľom sledovaným v texte teda bude: (a) poukázať na konkrétne prejavy tohto typu diskurzu v slovenskom verejnom priestore, (b) prostredníctvom aplikácie metódy tzv. interpretačných repertoárov vysvetliť jeho využitie v pravicovo-populistických diskurzívnych stratégiách namierených proti princípom liberálnej demokracie a (c) ukázať jeho prepojenie s totožnými typmi diskurzívnych stratégií, ktoré boli a sú využívané politickými a občianskymi aktérmi v zahraničí.

Teoretické a metodologické východiská

V slovenskom a českom akademickom priestore sa postupne objavujú normatívne i empiricky orientované práce, ktoré sa populizmom zaoberajú pomerne dôkladne (napr. Nekvapil, Staszkiewicz 2007; Gyarfášová, Mesežnikov 2008; Novák 2012; Bíba 2011, 2013; Odaloš 2014, 2016; Mikulová 2016; Bihárýová 2017; Kubát et al. 2017; Havlík, Mejstřík 2017; Ondria, Cevárová 2018; z prekladovej odbornej literatúry napr. Müller 2018). Na základe doterajšieho bádania budú preto zhrnuté hlavné črty tohto neustále a nanovo sa v čase objavujúceho fenoménu. Na nich sa bude zakladať následná komparácia konkrétnych naratívov, diskurzívnych praktík a využívaných rétorických figúr. Na príklade Slovenska budú skúmané závery najnovších empirických štúdií z iných európskych krajín o tom, že súčasné protirodové a antiliberálne hnutie má medzinárodný presah, pričom operuje s podobnou až zhodnou diskurzívnou výbavou (Mayer, Ajanovic, Sauer 2014; Kuhar, Zobec 2017; Kuhar, Paternotte 2017; Korolczuk, Graff 2018; Kováts 2018). Dôkazom týchto medzinárodných presahov je využitie konkrétnych diskurzívnych stratégií najmä v prípade postojov voči neheterosexuálnym menšinám. To bol príklad slovenského referenda za ochranu tzv. tradičnej rodiny v roku 2015 (Krošlák 2015; Rončáková 2015; Rybář, Šovčíková 2016) v porovnaní s po-

dobnou aktivitou v rámci kampane pred ústavným referendom rozhodujúcom o zavedení rovnakopohlavných manželstiev v Írsku v roku 2015 (Murphy 2016; Elkink 2017), referendom o ústavnom znemožnení tohto typu manželstiev v Slovinsku v roku 2015 (Krasovec 2018) a v Rumunsku v roku 2018 a referendom o ústavnej definícii manželstva ako zväzku muža a ženy v Chorvátsku v roku 2013 (Glaurdić, Vuković 2016; Slootmaeckers, Sircar 2018).

Hlavným analytickým nástrojom budú, rovnako ako v prípade podobne zameranej štúdie z pera Jarkovskej a Liškovej (2013), tzv. interpretačné repertoáre Margaret Wetherellovej (1992), pôvodne použité za účelom výskumu rasizmu a jeho prejavov v spoločenskej diskusii. Autorkou sú vymedzené ako *„rozlíšiteľné zhluky termínov, popisov a rečníckych obratov, ktoré sú neraz zhromaždené okolo metafor alebo farbistých obrazov“* (Wetherell 1992: 90). Tieto typy repertoárov je následne možné chápať aj ako určité *„stavebné kamene, ktoré slúžia na konštrukciu určitej verzie udalosti, konania alebo sociálnych štruktúr“* (ibid.), pričom tieto repertoáre nielenže odhaľujú konkrétne diskurzívne stratégie, ale aj to, ako je ich obsah konkrétne organizovaný.

Významnú rolu v prípade analyzovaného prípadu budú zohrávať aj rétorické figúry využívané vo vybranom kultúrnom spoločenstve, spájajúce ich pôvodcov s prevládajúcim spôsobom myslenia v tejto spoločnosti. Do úvahy budú brané rečové akty v oblasti politickej, akademickej, náboženskej (kresťanskej) a v oblasti tretieho sektora. Na využití konkrétnych figúr bude ilustrovaná ich schopnosť vytvárať u recipientov *„implicitný súhlas so zdieľanými predpokladmi (...) spoločnosti“, ako aj potenciál „generovať »predstavivosť« spolu s konotáciami, ktoré presahujú doslovný význam“* (Pufflerová, Kotvanová, Plichtová 2010: 248).

Populizmus a liberálna demokracia

Populizmus, hoci *„patrí k najspornejším pojmom v politickej teórii vôbec“* (Bíba 2011: 220–221), je predovšetkým určitou *„logikou“* či *„politickým štýlom“*, ktorý konštruuje široko vymedzený a domnelo homogénny *„ľud“* a jeho zvrchovanú suverenitu ako ústredný zdroj legitímnej autority prostredníctvom obrazu konkrétneho nepriateľa, pričom – ako upozorňuje Bíba (2013: 89–90) – ním bývajú spravidla elity. Ide o tendenciu časti politických reprezentantov *„odvolávať sa na ľud, väčšinou proti elite, často taktiež proti outsiderom a cudzincom“*, pričom platí, že populistický program *„nebýva väčšinou ideologický“* (Adamová et al. 2001: 209). Medzi elitami a *„ľudom“* prevláda antagonistický vzťah, vzťah spoločenského napätia. Podobne to vidí aj Laclau (2013: 186) keď pripomína, že tento politický štýl nedokáže existovať bez toho, aby diskurzívne konštruoval nejakého nepriateľa, či už je ním ancien régime, oligarchia, establishment, LGBT komunita, imigranti alebo moslimovia.

V rámci tohto diskurzívneho konštruovania reality pracuje účinne so symbolmi, a to zväčša verbálnymi. Populisti sú si dobre vedomí toho, že ten, komu sa *„podarí zmocniť sa symbolov, ktoré v danej chvíli vystihujú verejné cítenie, bude ich prostredníctvom účinne kontrolovať prístupy k verejnej politike“* (Lippmann 2015: 170). Odpor k elitám však nie je jeho jedinou charakteristickou črtou a poukázať iba na túto charakteristiku nestačí: „[k] *antielitárstvu sa musí pridať ešte odpor k pluralizmu*“ (Werner-Müller 2018: 30). A navyše, dôležitým princípom je aj to, čo R. Brubaker (2019: 32) nazýva *„majoritarizmom“*, teda tvrdením, že záujmy, práva a vôľa väčšiny idú proti menšine, ktorá je buď na vrchu spoločnosti, na jej spodku či ju reprezentujú tí, ktorí sú na jej okraji. Populistický majoritarizmus teda vyzýva *„privilegovanú“* či inak sa odlišujúcu menšinu v mene domnelej väčšiny. Na dôvažok Geurkink et al. (2019: 2) zhŕňajú, že každý populizmus má v zásade tri komponenty:

(1) zameranosť na ľud a antielitizmus, (2) antagonistický vzťah medzi ľudom a elitou a (3) zameranosť na všeobecnú vôľu. V tomto prípade však nejde o rousseauovskú volonté générale, pretože v jeho politickej teórii *„sa jednotliví občania museli skutočne sami rozhodnúť, čo považujú za všeobecnú vôľu (a tým aj všeobecné blaho).* (...) *Naproti tomu populista aj tak rozozná všeobecné blaho pre autentický národ. Namiesto o reprezentáciu vôle* (...) *ide o symbolickú reprezentáciu »skutočného ľudu« (ktorého sa už netreba nič priamo vypytovať)*" (Werner-Müller 2018: 47).

Otázkou ostáva, aká konkrétna ideológia (pravicového či ľavicového zafarbenia) dodáva populizmu jeho obsah a zároveň ho vnútorne štruktúruje. Podľa Riedela (2017: 288) trpí tento koncept *„sémantickou inštrumentalizáciou"*. To znamená, že ide o *„vyprázdnenú ideológiu"*, ktorá vždy z podstaty veci musí byť doplnená o nejaký súbor hodnôt a vier. Slúži tak ako akási bazálna kostra, na ktorú je možné zavesiť ľubovoľnú zmes a množstvo rôznorodých ideí. Vďaka tomu disponuje schopnosťou na seba *„nabaľovať"* rôzne komprehenzívne ideológie, a to v závislosti od konkrétneho politického či regionálneho kontextu. Populizmus má teda *„chameleónsku povahu"*; je schopný sa adaptovať na aktuálne vonkajšie podmienky a vyžívať tomu adekvátnu rétoriku, resp. do tohto pojmu *„sa dajú vpašovať všetky možné ideologické kulisy"* (Werner-Müller 2018: 23). Z historického hľadiska to však vôbec nie je prekvapujúce. Ako už na sklonku 19. storočia upozornil Le Bon (2016: 91), „[f]*ilozofická absurdnosť určitých všeobecných presvedčení nebola nikdy na prekážku ich víťazstva*".

Jeden z najvýznamnejších súčasných odborníkov na populizmus, holandský politológ Cas Mudde (2015) sa naň díva trochu z inej perspektívy. Podľa neho ide o monistickú či moralistickú ideológiu, ktorá na jednej strane popiera existenciu rozdelenia záujmov a názorov vnútri *„ľudu"* (ako homogénneho, unanimisticky konajúceho aktéra politiky), na druhej strane zároveň odmieta uznať legitimitu politických oponentov. A ako je známe, schopnosť akceptovať legitimitu politickej opozície je jedným z kľúčových predpokladov úspešného fungovania parlamentnej demokracie. Ako určitú *„metaideológiu"* ho vnímajú taktiež chorvátski autori Šalaj a Grbeša (2017: 335), podľa ktorých sú preň typické (a) pozitívne hodnotenie ľudu (národa) a (b) všeobecne rozšírený antielitizmus, čiže odpor voči rozlične charakterizovaným elitám.

Čo je však charakteristickým znakom všetkých *„typov"* populizmu je fakt, že liberalizmus rozhodne nepatrí medzi tie ideológie, ktorými by (ľavicový alebo pravicový) populizmus vypĺňal svoju vnútornú prázdnotu, resp. ktoré by dávali obsah *„chudobnosti"* jeho symbolov, ktorá je – ako upozorňuje už citovaný Laclau (2013: 187) – *„podmienkou ich politickej účinnosti"*. Ich partikularistický obsah je úmyselne a účelovo obmedzovaný na minimum. Medzi kľúčové hodnoty liberalizmu totiž patrí tolerancia k odlišným i menšinovým názorom, rešpekt voči diferencii a pluralite životných štýlov, uznávanie individuality i rôznorodých koncepcií dobrého života. Liberáli v oblasti politiky, ako uvádza J. Waldron (1987: 130), *„sú oddaní intelektuálnej slobode, slobode prejavu, združovania a občianskym slobodám vo všeobecnosti. V oblasti súkromného života dvíhajú svoje vlajky za slobodu náboženskej viery a praxe, slobodu životného štýlu a slobodu s ohľadom na sexuálnu prax, rodinný stav..."* Povedané slovami iného z klasikov tohto smeru, J. Rawlsa (1997: 250): *„V modernej demokratickej spoločnosti sa existencia* (...) *rozmanitých spôsobov života považuje za normálny stav (...). Teda liberalizmus akceptuje pluralitu koncepcií dobra ako fakt moderného života* (...)".

Liberalizmus a populizmus sú vzájomne antagonistické, nachádzajú sa v stave napätia: jeden vylučuje druhý a naopak. Zrejme aj preto Havlík a Mejstřík (2017: 4) vo svojom úvode k monotematickému číslu Politologického časopisu venovaného práve tejto téme

píšu o *„v podstate neliberálnej povahe“* populistických politických subjektov, ktorá je podľa nich *„považovaná za hrozbu demokracie“*. Urbinati (2018: 222) je dokonca presvedčená, že *„populizmus nie je vyjadrením demokracie“* ako takej. Taktiež Hloušek, Kopeček a Šedo (2011: 248) sa domnievajú, že liberálna demokracia je vo všeobecnosti okrem trendu depolitizácie ohrozená aj *„trendom populistickej politiky“*. Podobne Riedel (2017: 296) konštatuje, že populizmus koexistuje, a teda aj koreluje s *„krízou liberálneho myslenia“*, pričom je len ťažko predstaviteľný ako nejaký korektív demokracie, zvlášť v jej liberálnej verzii. Zrejme aj z toho dôvodu Mudde (2015) považuje populizmus za *„neliberálnu demokratickú odpoveď na nedemokratický liberalizmus“*. Ten liberalizmus, ktorý vo svojej *„identitárnej“* polohe považuje napríklad Mark Lilla (2016) za taký, ktorý už dnes prežíva svoj súmrak, a preto sám volá po *„post-identitárnom liberalizme“*. Úvaha o súčasnom liberalizme a kríze liberálneho myslenia ale už spadajú za rámec zámeru tohto textu.

Tým sa dostávame k závažnej otázke, do akej miery a či vôbec je populizmus hrozbou pre liberálnu demokraciu. Vo svojom vlani publikovanom reflexívnom texte poukazuje Šaradín (2017: 308) na fakt, že túto formu vlády nemožno považovať za konečnú, ale ide skôr o určitý *„vývojový stupeň, ktorý je oslabovaný zvonku i zvnútra“*. Následne toto oslabovanie môže viesť k príklonu k neliberálnemu poňatiu demokracie, o akom rečnil napríklad maďarský premiér Viktor Orbán vo svojom prejave v Băile Tuşnad v júli 2014, či vo svojej reči pri opätovnom preberaní postu predsedu maďarskej vlády v máji 2018, kde už hovoril dokonca o tom, že sa skončila éra liberálnej demokracie a v Maďarsku on a jeho vláda budujú kresťanskú demokraciu 21. storočia. V júni 2018 pri príležitosti spomienky na pamiatku Helmuta Kohla, vo svojom prejave uviedol, že *„na rozdiel od liberálnej politiky je kresťanská politika o ochrane ľudu, našich národov, rodín, kultúre zakorenenej v kresťanstve a rovnosti medzi mužom a ženou“* (...)*; dnes sa liberálny poriadok rúti, pretože sa stalo zjavným, že sa zakladá na ideáloch, ktoré nie sú založené na živote, ani na realite, ani na dejinách, ale na umelých konštruktoch...“* (Orbán 2018). Z vyššie uvedeného je teda zrejmé, že už neplatí niekdajšie presvedčenie o tom, že populistickí politici *„nevystupujú proti podstate liberálnej demokracie alebo proti politickým stranám*” (Rosůlek 2012: 174).

Sledovať môžeme v zásade dva prístupy vo vzťahu demokracia – populizmus. Ako píše Bíba (2013: 90), na jednej strane stojí mediálny diskurz, na druhej diskurz bádateľov. Zatiaľ čo tí prví väčšinou považujú populizmus takmer výlučne za hrozbu či popieranie demokracie, bádatelia sa sčasti s týmto postojom stotožňujú, sčasti ale vidia v populizme *„naplnenie demokracie, alebo aspoň jej nutnú súčasť“* (ibid.). V tomto duchu sa vyjadruje aj Laclau keď pripomína, že *„žiadne politické hnutie nebude úplne oslobodené od populizmu, lebo žiadnemu hnutiu sa nestane, že by prostredníctvom vytvorenia nejakej spoločenskej hranice do istej miery neinterpretovalo »ľud« proti nejakému nepriateľovi“* (Laclau 2013: 193–194). V tejto súvislosti je ale potrebné upozorniť, že *„demokracia pochopená esencialisticky, považujúca za správneho vládcu ľud, nie je o nič menej nebezpečná, než preferovanie diktatúry proletariátu. Významy a definície jednotlivých potenciálnych vládnucich historicky variujú a zmene podlieha napokon aj samotný pojem ľudu“* (Doleček 2012: 450).

V populizme však môžeme vidieť ako pozitívne to, že prináša na verejné fórum otázky, o ktoré sa zaujíma a ktoré trápia (z objektívnych či domnelých, umelo vykonštruovaných príčin) veľkú časť populácie, avšak časť politických elít sa chce diskusii o týchto témach vyhnúť (cf. Mudde 2015). Príkladom môže byť problematika imigrácie pre populistickú pravicu či politiky sociálnych škrtov (austerity policies) pre politickú ľavicu. V slovenskom kontexte

to môže byť napríklad aj riešenie tzv. *„rómskeho problému“*, akokoľvek nevhodné sa môže javiť práve takéto diskurzívne rámcovanie tejto témy.

Práve snaha vyhnúť sa – napríklad v rámci politickej korektnosti – čo i len pomenúvaniu niektorých pálčivých spoločenských javov a otázok vytvára živnú pôdu pre to, aby sa stali artikulovanými spôsobom, ktorý označujeme za populistický. Práve na to upozorňuje Laclau (2013: 184), keď uvádza, že zoskupovanie spoločenských požiadaviek na negatívnej báze, čiže *„na základe toho, že ostávajú nesplnené“*, je prvou predbežnou podmienkou toho *„spôsobu politickej artikulácie, ktorý označujeme ako populizmus“*. Aj preto si dnes už politici veľmi nemôžu dovoliť – ak chcú politicky uspieť – vyhnúť sa populistickej rétorike, tobôž keď sami občania do značnej miery takúto rétoriku akceptujú a od nich očakávajú (cf. Riedel 2017: 296). Stala sa totiž akýmsi prejavom *„nesplnených sľubov demokracie“* (Kriesi 2018: 14), kde politická kríza, kríza politickej reprezentácie či skôr *„kríza zodpovednosti politických inštitúcií“*, ako ju pomenúva súčasná popredná talianska teoretička Donatella Della Porta (2015: 16), stojí na počiatku každej populistickej mobilizácie. Práve preto používa súčasný populizmus *„anti-establišmentovú“* rétoriku a mieri proti straníckej demokracii s jej normami a procedúrami, ktoré sa už v očiach časti verejnosti zdiskreditovali (cf. Wolkenstein 2016: 10). Nazerané z toho uhla pohľadu môžeme konštatovať, že populizmus je dnes už štandardnou súčasťou liberálnej demokracie, avšak jeho neliberálna verzia vedie k postupnému opúšťaniu liberálno-demokratických hodnôt.

Tzv. rodová ideológia: základné vymedzenie

Výskyt pojmu *„rod“* sa začína výraznejšie objavovať vo feministickej literatúre prelomu 60. a 70. rokov minulého storočia s úmyslom poukázať na to, že *„mnohé z toho, čo je v spoločnosti považované za prirodzené a nemenné je v skutočnosti postavené na tradíciami daných predsudkoch a stereotypoch, ktoré znevýhodňujú ženy v porovnaní s mužmi“* (Fafejta 2009: 76). Oddelenie tohto pojmu, ako pripomína Dietz (2003: 401), *„od dichotomickej premennej biologického pohlavia, s ktorým bol predtým vnímaný ako synonymný, sa stal* (...) *vlastníctvom druhej vlny feministickej filozofie a spoločenskovedného výskumu, a to od slávneho Beauvoirovej tvrdenia o tom, že »nikto sa nerodí* ako žena, ale stáva sa ňou«“. Rod je teda kategóriou *„sociálne utváranou, ku ktorej sa viažu očakávané sociálne roly a rodové stereotypy, pričom rod sa reprodukuje procesom sociálneho učenia. Historicky sa mení a má rôzne podoby v jednotlivých kultúrach a vzniká v kontexte určitej sociálnej, kultúrnej a ekonomickej štruktúry“* (Kiczková 2010: 35). Súčasne ho môžeme vnímať aj ako sociálnu kolektivitu predstavujúcu *„pasívny kolektív* (...)*. Takýto kolektív je zjednocovaný pasívne, prostredníctvom (nereflektovaného) cieľa, jeho členovia sa zameriavajú na objektivizované výsledky materiálnych účinkov konania ostatných alebo sa podľa nich správajú (obvyklé praktiky a zvyky)“* (Jesenková 2012: 211).

Uvedená oddelenosť sociálnej kategórie *„rod“* od biologického pojmu *„pohlavie“*, dekonštrukcia týchto termínov, výchovno-vzdelávacie implikácie z nej vyplývajúce i verejné politiky zameraná na potieranie násilia na ženách vnímaného *„ako epistemologická podmnožina rodovo podmieneného násilia“* (Valkovičová 2015: 54) stoja pri základoch kritiky tzv. rodovej ideológie, ako ju globálne prezentuje najmä nemecká autorka G. Kuby, vo svete zrejme najznámejšia súčasná aktivistka proti tzv. rodovej ideológii. Je však potrebné na druhej strane priznať, ako svojho času zdôraznila významná feministická teoretička, Susan Moller Okin, že *„ženy samy sú hlboko nejednotné v otázke systému rodu – antifeministické ženy ho*

nezavrhujú ako nespravodlivý, považujú naopak pretrvávajúcu ekonomickú závislosť žien a mužskú dominanciu vo svete mimo domácnosti za prirodzenú a nevyhnutnú vzhľadom na zvláštne reprodukčné funkcie žien" (Moller Okinová 1997: 409–410). Zdá sa, že G. Kuby a ňou inšpirovaný protirodový diskurz môžeme vďaka jej explicitnému antifeministickému tónu zaradiť práve do tejto kategórie myslenia o rodových rozdieloch.

Jej dielo so sugestívnym názvom *„Globálna sexuálna revolúcia: Strata slobody v mene slobody"* sa stalo v krátkom čase najmä v kresťanských kruhoch (nielen na Slovensku) doslova kanonickým spisom, akýmsi *„katechizmom"* a hlavným *„kladivom"* proti tzv. rodovej teórii. Už v čísle 2/2013 editori časopisu *Gender, rovné příležitosti, výzkum* poukázali na fakt, že *„[k]atolícki predstavitelia podporujú prednášky Gabriele Kuby o »gender ideológii«, ktorá je podľa autorky základom pre ničenie polarity medzi mužmi a ženami, a ktorá je iba v záujme homosexuálov.* (...) *Na Slovensku narastá morálna panika o rozpade »tradičnej rodiny« a všeobecnejšie o (sexuálnom) úpadku civilizácie, vrátane ohrozenia kresťanských hodnôt"* (Sloboda, Marková 2013: 2).

Tento príklon k nábožensky motivovanej argumentácii nemusí byť až taký prekvapujúci, zvlášť keď si uvedomíme, že aj v súčasnej spoločenskej vede nášho geografického priestoru sa objavujú názory, podľa ktorých politický rámec v posledných rokoch aj u nás hojne diskutovanej krízy liberálnej demokracie (napr. Kráľová 1997; Mikulčíková 2007; Štefániková 2008; Kováčik 2009, 2012) *„činí zvlášť urgentnou systematickú rekonštrukciu spoločného dobra a návrat k hlavným predstaviteľom katolíckej tradície"* (Baroš 2018: 133). Na druhej strane, ako už na úplnom začiatku 90. rokov minulého storočia poznamenal J. W. Ceaser (1990: 5), hovoriť dnes o kríze liberálnej demokracie už nie je len *„bežné"*, je to už priam *„klišé"*. Avšak ešte predtým, než nahliadneme na niektoré konkrétne prejavy protirodového diskurzu, pristavme sa nakrátko pri charakteristike tzv. rodovej teórie, ako ju popisuje spomínaná nemecká autorka. Vďaka tomu môžeme totiž lepšie porozumieť, proti čomu a komu sa vymedzujú aktivisti a aktivistky v rámci protirodového diskurzu.

Podľa Kuby *„rodová teória"* hlása, že biologické pohlavie človeka *„nemá žiadny význam, ale predstavuje »diktatúru prírody«, ovládajúcu slobodné sebadefinovanie človeka. Identita človeka je naopak určovaná jeho ľubovoľnou orientáciou, a preto je flexibilná, premenlivá a rôznorodá. (...) Pojmy muž a žena, manželstvo a rodina, otec a matka, sexualita a plodnosť nemajú žiadny nárok na prirodzenosť, naopak ospravedlňujú nadvládu muža nad ženou a heterosexuality nad všetkými ostatnými formami sexuality. To je nutné odstrániť aj s koreňmi"* (Kuby 2014: 81). Autorka v knihe eklekticky spája a interpretuje politickú teóriu marxizmu, kritickú teóriu frankfurtskej školy, súdobé feministické prúdy a hnutie LGBTI, proti ktorým vznáša svoje námietky hlavne z katolíckych pozícií založených na citátoch zo Svätého písma a výrokoch pápežov či iných cirkevných autorít. Jeden z hlavných *„ostňov"* jej kritiky je namierený proti politickej teórii Judith Butlerovej. Tá skutočne rodovú identitu, jednu zo základných diskurzívnych kategórií feminizmu, považuje za sociálne konštruovanú. Podobne tak aj rodová rozdielnosť *„je podľa nej konštruovaná prostredníctvom kultúrne zavedených opakovaných systémov noriem, ktoré majú zmysel najmä v systéme vnútenej heterosexuality, ktorá vytvára predpoklady pre binárne protiklady. Tie treba dekonštruovať"* (Kulašiková 2013: 118).

Pripomeňme navyše, že pojem *„rodová ideológia"* bol donedávna v spoločenských vedách i na Slovensku chápaný v úplne inom význame, než v akom ho prezentuje súčasný protirodový diskurz a samotná Kuby. Dôkazom toho je štúdia I. Chorváta (2006), ktorý pod zjavným vplyvom T. Greensteina (1996) chápe tento termín skôr ako súbor osobných

presvedčení a vzorcov správania týkajúcich sa stereotypných rozdelení rolí medzi mužmi a ženami. Píše napríklad, že *„muži s egalitárnejšou rodovou ideológiou venujú domácim prácam viac času, resp. majú na nich väčší podiel"* (Chorvát 2006: 38). V takomto ponímaní nemá uvedený pojem negatívnu, ale hodnotovo neutrálnu konotáciu, čo už vzhľadom na čoraz silnejúci antiliberálny protirodový diskurz zjavne neplatí. Práve jeho konkrétnym prejavom sa budeme venovať v nasledujúcej časti.

Protirodový diskurz na Slovensku

Ako bolo spomenuté v úvode, diskurz tohto typu na Slovensku prestupuje viaceré roviny: politickú, náboženskú, akademickú i rovinu tretieho sektora. Objavuje sa explicitne vo verbálnych prejavoch, ktoré majú charakter cielene a plánovito či náhodne prezentovaných rečových aktov s cieľom emocionálne a sugestívne vplývať na občanov. Ich spoločným menovateľom je vykresľovanie tzv. rodovej ideológie ako nebezpečného fenoménu ohrozujúceho „*tradičnú*" slovenskú spoločnosť. Venujme sa najskôr aspoň niektorým prejavom, ktoré boli prednesené v ostatných rokoch na parlamentnej pôde.

K jedným z časovo skorších patrí výrok poslanca R. Schlosára, ktorý negatívne vnímal takú spoločnosť, *„ktorej vládne feminizmus a **gender ideológia ohlupujúca už aj naše deti a rozkladajúca rodiny**. Spoločnosť, v ktorej sú legalizované drogy a prostitúcia. A napokon aj spoločnosť, ktorá podporuje tzv. LGBTI komunitu, teda komunitu sexuálnych úchylov"* (Schlosár 2016; zvýraznil autor). Jeho stranícky kolega z konzervatívne a nacionalisticky orientovanej politickej strany „*Kotleba – Ľudová strana Naše Slovensko*" v podobnom duchu o rok neskôr upozornil, že *„[n]a Slovensku sa rozbíja model tradičnej rodiny, propaguje gender, LGTB"* [*sic!*] (Mizík 2017).

Nie príliš odlišne sa vyjadril aj ďalší konzervatívne orientovaný poslanec J. Kecskés, podľa ktorého *„nikto zo zdravo rozmýšľajúcich ľudí na Slovensku nemôže tak choro tlačiť ideológiu LGBTI, nejakú homosexuálnu ideológiu a všelijaké tieto gender ideológie, pretože na Slovensku platí a dúfam, že sa toho dožijem, že viac tu bude platiť, že zdravá a tradičná rodina pozostáva z muža, ženy a detí"* (Kecskés 2018). Poslankyňa N. Grausová z tej istej politickej strany sa pokúsila zaradiť „*gender ideológiu*" do širšieho ideologického prúdu, keď ju označila (spolu s Istanbulským dohovorom) za súčasť *„neomarxistickej ideológie v Európe"* (Grausová 2018). Podobne aj predseda tohto politického subjektu varoval pred tým, aby bol vytvorený *„priestor pre postupné zavádzanie gender ideológie na Slovensku, čo je, samozrejme, neprijateľné a málokto z nás by to tu asi chcel. (…) Ale týmito rečami, týmito rečami začínajú všetci tí propagátori gender ideológie, ktorých cieľom je proste zaviesť sem tú, tú úplne **zvrátenú a proti prirodzenému poriadku nastavenú propagandu gender**"* (Kotleba 2018; zvýraznil autor).

Sú to však aj reprezentanti iných konzervatívne orientovaných politických subjektov, ktorí sa vyjadrovali v podobnom duchu. Poslanec Európskeho parlamentu B. Škripek vo svojom vystúpení v NR SR uviedol, že *„kultúrny a etický boj v podobe gender ideológie pro-choice hnutí, LGBT hnutí, bojujeme stále. Základy rodiny, identity muža a ženy. Ochrany života od počatia až po prirodzenú smrť sú otrasené a sú napádané"* (Škripek 2017). Poslanec R. Vašečka išiel ešte ďalej, keď vyzval: *„Odmietnime **nevedeckú gender ideológiu** v našej legislatíve, lebo je to **experiment na deťoch**, vedie k ohrozeniu práv rodičov* a tiež náboženskej slobody" (Vašečka 2018; zvýraznil autor). Ako je zjavné, vo väčšina z nich je prítomný

aj prvok LGBTI, ktorý je bez rozlišovania zmiešavaný s účelovo karikovaným rodovo citlivým prístupom vo výchove a vzdelávaní.

Protirodový diskurz je badateľný aj u niektorých reprezentantov tretieho sektora. Exemplárnym príkladom je mimovládna organizácia s názvom *„Aliancia za rodinu"*, ktorá stála za iniciovaním referenda o tzv. tradičnej rodine konaného vo februári 2015 a rozbehla taktiež občiansku internetovú petíciu, v ktorej vtedajšieho predsedu vlády Roberta Fica žiadala, aby odmietol *„diskriminačný a rodovo-ideologický Istanbulský dohovor. (…) Odmietame rodovú ideológiu, ktorú chce vnútiť Istanbulský dohovor do škôl.* ***Experimenty na deťoch sú neprípustné!*** *Rod si nevyberám podľa toho, ako sa cítim. Ideológia, ktorá sa tvári, že pohlavie môžem mať opačné ako rod,* ***je vedecky nezmyselná****…"* (Aliancia za rodinu 2015; zvýraznil autor). Tak ako v predchádzajúcich príkladoch z politického prostredia aj tu badáme časté a opakované používanie tej istej rétorickej figúry, t.j. že tzv. rodová ideológia býva označovaná za odporujúcu vedeckým poznatkom a ohrozujúcu najzraniteľnejšiu skupinu občanov – deti. Vytvára sa tak podhubie pre *morálnu paniku* (bližšie k tomuto pojmu pozri napr. Slačálek 2018). Nejde o stratégiu, ktorá by bola ojedinelá. Konzervatívny naratív úzko napojený na kresťanský svetonázor tento typ paniky cielene vyvoláva, keďže *„súčasná kresťanská identita je nezriedka spojená so spiritualitou strachu a pastoráciou strachom, ktoré varujú pred skazou a kultúrou smrti vo všeobecnosti"* (Jenik 2019: 149; pozri tiež Jenik 2018).

Skutočnosť, že organizácia občianskej spoločnosti pôsobí na verejnosť týmto spôsobom nie je až taká prekvapujúca, keďže podobné prejavy mimovládnych organizácií sa objavujú aj v zahraničí. Na príklade niekoľkých maďarských NGOs V. Molnár (2016: 166) konštatuje, že skôr, než aby tieto organizácie *„posilňovali a dopĺňali liberálne politické inštitúcie, poskytujú úrodnú pôdu pre šírenie pravicového populizmu, radikalizmu a xenofóbie"*.

Diskurz namierený proti tzv. rodovej ideológii sa medzičasom dostal aj do akademickej spisby. Zriedkavé nie sú záverečné práce písané na túto tému. Jednou z nich je diplomová práca P. Tomaščíkovej s názvom *„Gender agenda a jej dopad na rodinu"*, ktorá bola v r. 2015 pod vedením Dr. Jána Ďuricu obhájená na Katedre náuky o rodine Teologickej fakulty Trnavskej univerzity v Trnave. V nej o *„gender agende"* autorka píše ako o takej, ktorá *„popiera, že človek bol stvorený Bohom ako muž a žena a tým popiera aj celé kresťanstvo a celý Stvoriteľov plán (...). Ničí prirodzenosť, s ktorou sa rodíme (...) Toto sa agenda rodovej rovnosti snaží dosiahnuť najmä legalizovaním manželstiev homosexuálov..."* (Tomaščíková 2015: 44). Tzv. rodovú ideológiu považuje autorka za *„rozsiahly* ***sociologický experiment ľudstva****, ktorý prebieha bez akejkoľvek etickej alebo morálnej kontroly"* (op. cit.: 47; zvýraznil autor). Povšimnutiahodným faktom je, že k významným *„odborným"* zdrojom citovaným v záverečnej práci patrí publikácia M. Raučinovej (2014) s názvom *„Gender alebo rodová ideológia"* a s veľavravným rozsiahlym podtitulom *„Gender sa na nás valí zo všetkých strán. Ako by ho bolo potrebné bez vysvetlenia uznať a vhodné šíriť. Vieme, čo sa za týmto pojmom skrýva? Máme sa ako kresťania na nátlak genderistov iba nečinne prizerať?"*

K nie príliš odlišným záverom ako P. Tomaščíková dochádza vo svojej (v poľštine písanej) bakalárskej práci aj L. Lubańska (2016). Práca s názvom *„Gender ideológia vs. tradičná rodina"* bola obhájená na Pedagogickej fakulte Katolíckej univerzity v Ružomberku pod vedením Dr. M. Cimbalu. Aj v nej, ako v prípade G. Kuby, sú jej závery spojené s odmietaním politickej teórie J. Butlerovej.

Naopak kritiku používania samotného pojmu *„rodová ideológia"* a jeho analýzu v súčasnom spoločenskom diskurze ponúka bakalárska práca T. Seligovej s názvom *„»Genderová ideológia«: pokus o konzervatívnu delegitimizáciu antidiskriminačnej politiky"*, ktorá bola

obhájená na Filozofickej fakulte Prešovskej univerzity v Prešove pod vedením Dr. M. Bočáka. Autorka v práci konštatuje, že na Slovensku *„silnie tlak proti antidiskriminačnej politike, ktorý vytvorila vlna nesúhlasu až odporu hlavne zo strany konzervatívnych náboženských kruhov (...). [z]*ámerom *tejto stratégie je vyvolávanie strachu z údajne negatívnych dôsledkov tejto antidiskriminačnej politiky"* (Seligová 2015: 47). S takýmto postojom súhlasí aj M. Cíbik (2017: 40), podľa ktorého v kontexte strednej Európy rovnako ako aj v etablovaných západných demokraciách sú to práve konzervativizmus a nacionalizmus, ktoré ohrozujú liberalizmus.

Závery poslednej zo spomínaných kvalifikačných prác potvrdzuje aj akademický zborníkový text doc. F. Hanobika, ktorý vykazuje tiež znaky podnecovania morálnej paniky, a to prostredníctvom prirovnávania tejto *„ideológie"* k totalitným režimom minulého storočia. Zaujímavosťou je tento raz už explicitné odmietanie liberalizmu, pričom za geografického pôvodcu údajne negatívnych javov tolerancie a rovnosti je tu označovaný *„Západ"*. Vzhľadom na jeho závažnosť uvádzame citát v extenzívnejšej podobe:

> *„Dnes po 20. rokoch na ceste k slobode sa k nám zo západu vkrádajú staronové idey a normy. Je to podobné ako predtým. »Veď my chceme tak dobre«, hovorili komunisti a dnes bojovníci za »práva« sexuálne inak orientovaných osôb a bojovníci za rodovú rovnosť. Ako sa zdá, ľudia sa nepoučili z dejín a historických chýb, ktoré sa udiali.* ***Oslobodenie a rovnosť žien stieraním ich rozdielnosti voči mužom, je falošná cesta slobody, ktorá vedie k deštrukcii spoločnosti****. Ideológie a politické režimy sľubujúce nebo na zemi sú nebezpečné. Tak ako bol naplnenou hrozbou socializmus či komunizmus v minulosti, tak dnes* ***morálny liberalizmus s rodovou rovnosťou a inými jeho tézami začína byť hrozbou súčasnosti. Chiméra o absolútnej rovnosti, nediskriminácii a tolerancii má veľa spoločného s totalitnými režimami****, ktoré sa prevalili v nedávnej minulosti svetom"* (Hanobik 2014: 143; zvýraznil autor).

K významným *„producentom"* protirodového diskurzu, ktorý zároveň aj najúspešnejšie preniká k rozsiahlym vrstvám spoločnosti prostredníctvom extenzívnej siete inštitúcií kultového a vzdelávacieho charakteru, ako aj vzhľadom k ešte stále pomerne vysokému statusu, akému sa u časti spoločnosti tešia, patria kresťanské cirkvi a náboženské spoločnosti. Z nich najvýraznejšou je katolícka cirkev a jej klérus, predovšetkým vysoká cirkevná hierarchia. Hoci v súčasnosti najvyššie postavený Slovák v Rímskej kúrii, sekretár Kongregácie pre východné cirkvi, gréckokatolícky arcibiskup C. Vasiľ v jednej zo svojich kázní nespomenul priamo tzv. rodovú ideológiu, podobne ako vyššie spomenutý doc. Hanobik *„sofistikovane"* identifikoval zdroj údajného ohrozenia slovenského kultúrno-etického milieu. Stali sa ním sekulárne západné európske štáty. Toto ohrozenie opísal emočne značne zafarbenými výrazmi z vojenského prostredia: *„Nová kultúrna vojna* ***protináboženského liberálneho sekularizmu moderného Západu*** *k nám ešte nedorazila v plnej sile, ale len v niektorých ojedinelých periférnych prejavoch. Sem-tam sa ozve nejaký výstrel, či skôr výstrelok, ale* ***skutočná paľba a bombardovanie sa ešte len chystá****"* (Vasiľ 2018; zvýraznil autor).

Explicitne sa o tzv. rodovej ideológii zmienil iný katolícky funkcionár, emeritný spišský pomocný biskup A. Imrich. Celkom v duchu predchádzajúcich výrokov rámujúcich tzv. rodovú ideológiu v siločiarach marxizmu, sa v jednom z rozhovorov vyjadril, že *„*[z]*a bývalého*

režimu ovládala štátnu školu marxistická ideológia, dnes povedzme liberálna a v budúcnosti možno gender ideológia" (Imrich 2017: 110). Hoci tu nie je explicitne uvedený jej údajne neblahý vplyv na spoločnosť, už prirovnanie k totalitnej ideológii minulého storočia postačuje k pochopeniu významu, aký autor *„rodovej ideológii"* prikladá. O tom, že takéto prejavy nie sú ojedinelými názormi svedčí, že katolícka hierarchia strednej a východnej Európy vyjadrila na svojom spoločnom zasadaní na jeseň 2018 svoje kolektívne znepokojenie nad *„šírením* ideológie *gender, ukrytej okrem iného v známom Istanbulskom dohovore"*, pričom konštatovala, že je potrebné *„urobiť všetko, aby sa Európa vrátila k svojim prirodzeným a kresťanských koreňom"* (TK KBS 2018a). Podobné vyjadrenia nachádzame taktiež v spoločnom vyhlásení najvyšších predstaviteľov kresťanských cirkví v Slovenskej republike k tzv. Istanbulskému dohovoru z 13. februára 2018. V ňom podpísaní vyjadrujú svoju obavu zo „šírenia *genderovej* a *protirodinnej agendy"* a vyhlasujú, že *„viaceré tézy, ktoré v tejto súvislosti ponúka tzv. Istanbulský dohovor" považujú za „prejavy genderovej ideológie"* (TK KBS 2018b). V roku 2019 vo svojom spoločnom vyhlásení už aj katolícki biskupi spolu s predstaviteľmi ďalších kresťanských cirkví a náboženských spoločností varovali explicitne pred tým, že *„genderová ideológia je pseudovedeckou »náukou«," pričom apelovali „na predstaviteľov verejného života a na všetkých ľudí dobrej vôle, aby sme tak v legislatíve, ako aj vo vzdelávacom procese odmietli každý prejav genderovej ideológie"* (TK KBS 2019).

O rastúcom počte negatívnych vyjadrení voči tzv. rodovej ideológii za ostatných približne päť rokov v katolíckom prostredí svedčí aj pomerne vysoký počet publicistických textov, ktoré na túto tému publikovala Tlačová kancelária Konferencie biskupov Slovenska. Pri prehľadávaní textov s kľúčovým slovom *„gender"* sa objavujú (stav 24. 04. 2019) desiatky článkov s nadpismi typu: *„Ukrajinskí biskupi protestujú proti šíreniu takzvanej genderovej ideológie"*, *„Biskupov Anglicka a Walesu znepokojil vzostup genderovej ideológie"*, *„Kolumbia sa vzoprela ideologickému nanucovaniu genderovej ideológie"*, *„Sprievodca na pomoc v »sebaobrane« rodičov proti genderovej ideológii"*, *„Pastiersky list poľských biskupov varuje pred gender ideológiou"*, či *„Gender ideológia ovplyvňuje nepriaznivo činnosť humanitárnych organizácii"*.

Ako spoločenskú prax tvrdošijne odmietajúcu prirodzený spoločenský poriadok ustanovený Bohom, vykresľuje túto *„ideológiu"* katolícky kňaz Dr. M. Koleják: *„Na úsvite tohto tisícročia sa začína značne vo svete šíriť gender ideológia. Jej šíritelia nechcú uznať Boha za svojho Stvoriteľa, nechcú uznať, že Boh stvoril človeka ako muža a ženu. Oni sami chcú rozhodnúť, či sú mužmi alebo ženami, alebo ešte niekým iným"* (Koleják 2017: 55). V tom istom periodiku, v akom prezentoval tieto slová, teda v spoločensko-popularizačnom katolíckom časopise *Nové Horizonty*, sa niekoľko rokov predtým objavila aj iná úvaha spomínaného autora. Aj v nej nachádzame v podstate tie isté črty, na aké sme narazili už pri niektorých predchádzajúcich výrokoch. I tu je *„rodová ideológia"* takpovediac obohatená o komponent LGBTI, ktorý sa v protirodovom diskurze považuje za jej priam neoddeliteľnú súčasť:

> *„Podobne ako začiatok minulého storočia bol poznačený zápasom s ateistickou komunistickou totalitnou ideológiou, tak je začiatok tohto tisícročia poznačený veľkým ideologickým bojom s* ***totalitnou ideológiou rodovej rovnosti. Ideologická loby v mnohých krajinách propaguje homosexualitu*** *a snaží sa pomocou antidiskriminačných zákonom umlčať tých, ktorí homosexualitu považujú za chorobu a odsudzujú homosexuálne praktiky. Tak, ako bolo ťažko pochopiteľné, že mnohí intelektuáli podporovali komunizmus, hoci pápeži ho jasne odsúdili už v jeho začiatkoch*

> *a predpovedali jeho zhubné následky, tak je dnes nepochopiteľné, že mnohí intelektuáli podporujú* ***ideológiu rodovej rovnosti, ktorá vychádza z marxisticko-leninskej ideológie****. Jej zhubné následky na rodinu a celú spoločnosť nie je ťažké predpovedať"* (Koleják 2013: 141; zvýraznil autor).

V tom istom časopise sa objavil tiež rozhovor s francúzskym jezuitským kňazom, psychologickým terapeutom, vysokoškolským pedagógom a poradcom dvoch pápežských rád (pre rodinu a pastoráciu zdravotníckych pracovníkov) T. Anatrellom, ktoré upozornil, že „[o] *brovské psychické škody spôsobené rozvodmi, ktoré v súčasnosti konštatujeme, nie sú ničím oproti tomu,* ***čo môže spôsobiť rodová ideológia pre budúce generácie****"* (Anatrella 2014: 160; zvýraznil autor). Ironiou osudu sa o pár rokov neskôr stal tento koryfej svetového protirodového boja objektom riadneho kanonického procesu vo svojej arcidiecéze, keď ho jeho nadriadený, parížsky arcibiskup Michel Aupetit v júli 2018 suspendoval z kňazskej služby. Cieľom bolo vyšetriť mnohé obvinenia vznesené voči nemu, podľa ktorých sa mal počas svojich psychologických konzultácií dopustiť na pacientoch sexuálnych deliktov.

Jedným z najostrejších, najznámejších a v spoločnosti najdiskutovanejších otvorených prejavov protirodového diskurzu sa stal pastiersky list katolíckych biskupov Slovenska publikovaný na začiatku adventu r. 2013. V ňom autorský kolektív (podpísaní sú „*biskupi Slovenska*") dáva možnosť nahliadnuť do svojho mentálneho sveta, ktorý sa snaží identifikovať konkrétneho nepriateľa ohrozujúceho mravný život v krajine. Vzhľadom na závažnosť v liste obsiahnutých výrokov uvádzame citát v širšom kontexte:

> *„****Stúpenci kultúry smrti prichádzajú s novou »gender ideológiou«****. V jej mene chcú presadiť tzv. »rodovú rovnosť«. Človek, ktorý tento termín prvýkrát počuje, si myslí, že ide tu o to, aby mužovi a žene boli uznané rovnaké práva a rovnaká dôstojnosť. Ale tie skupiny cez tzv. »rodovú rovnosť« sledujú čosi celkom iné. Chcú nás presvedčiť, že nikto z nás nejestvuje od prirodzenosti ako muž alebo ako žena, chcú teda zobrať mužovi právo na identitu muža a žene právo na identitu ženy a rodine právo na identitu rodiny, aby sa už muž necítil ako muž, žena ako žena a manželstvo, aby už nebolo tým Bohom požehnaným výlučným spoločenstvom muža a ženy, ale na roveň manželstva chcú presadiť aj spoločenstvo dvoch mužov, či dvoch žien.* ***Tak vzniká akýsi sodomský paškvil odporujúci Božej vôli a pripravujúci Boží trest****.*
>
> *Cez ušľachtilé heslá sa do života spoločnosti presadzuje rozvrat rodinného života, ktorý má byť posvätným.* ***Je to bohorúhavá vzbura človeka voči Stvoriteľovi****. On nás stvoril na svoj obraz. Muž od Stvoriteľa dostal dôstojnosť muža, žena dôstojnosť ženy a rodina dôstojnosť rodiny. Od toho sa odvíja aj dôstojnosť národa.* ***Toto chcú aktéri kultúry smrti a stúpenci gender ideológie v mene ušľachtilých hesiel zničiť. Pojem muž, manžel, otec, rytier, gentleman je pre nich neprijateľný****. To isté platí o pojmoch žena, manželka, matka. V ktorom národe sa im to podarí, ten národ stratí svoje dôstojné postavenie pred Bohom i pred svetom. (…) Ako Nazaretská rodina chránila dieťa útekom do Egypta,*

> *tak aj* ***my sme povinní za každú cenu chrániť zdravý vývoj detí pred nebezpečnou »gender ideológiou«”*** (KBS 2013; zvýraznil autor).

V tomto texte sa objavujú obavy pred dekonštrukciou pojmov ako sú manželstvo, rodina, manžel či otec, pričom exponenti *„rodovej ideológie“* sú obviňovaní z perfídnych úmyslov. Ruka v ruke s tým kráča aj kritika neheterosexuálnych osôb, ktorých konanie je v biblickom duchu popisované ako zakladajúce pre spoločnosť trest zo strany božskej autority. Aj tu sa potvrdzuje, ako konštatoval Bianchi (2013: 17), že hodnotové atribúty inštitútu manželstva *„sú viac ako flexibilné v závislosti od ideologického východiska: tak, ako pre konzervatívny prístup je manželstvo dvoch osôb rovnakého pohlavia netolerovateľné ohrozenie najdôležitejších hodnôt, tak je jeho dosiahnutie najvyššou métou LGBT aktivistov, stelesňujúc plnú rovnosť osôb LGBT s heterosexuálnou majoritou”*.

Niekoľkokrát bolo už ukázané, že protirodový diskurz má okrem rodovo citlivej výchovy a vzdelávania a verejných politík zameraných proti rodovo podmienenému násiliu značné problémy aj s liberalizmom ako takým. Slovné spojenie *„liberálna demokracia“* sa stalo v r. 2015 objektom rázneho odmietnutia v editoriáli už spomínaného časopisu Nové Horizonty: *„**Praktizujúci katolík sa*** (...) ***nemôže stať liberálnym demokratom**, lebo narazí na vnútorné limity dané jeho náboženským presvedčením, ktoré vychádza z prirodzeného zákona.* (…) ***Mravný relativizmus je priamym dôsledkom liberálnej demokracie**, ktorá sa usiluje vytvárať hodnotovo neutrálne prostredie, v ktorom sú si všetky životné štýly a voľby rovnocenné. Toto je však kardinálny omyl“* (Redakcia 2015: 159; zvýraznil autor).

Líniu odmietania politického liberalizmu neutrálneho voči individuálnym životným štýlom a garantujúceho občanom liberálno-demokratického štátu slobodu žiť a vyznávať bez nadbytočného štátneho obmedzenia tieto rôznorodé štýly v rámci pluralitnej spoločnosti je možné vystopovať aj v akademických textoch. Vyššie spomenutý citát F. Hanobika namierený proti *„morálnemu liberalizmu“* možno doplniť ďalším, tento raz z pera J. Šústa (2010). Ten pochybuje nad praktickou aplikáciou politického liberalizmu keď píše, že tento *„je spravodlivý iba čo do formy, je však zámerne slepý k obsahu, a preto môže byť nespravodlivý“* (***Šúst*** 2010: 71). Za exemplárny príklad takéhoto typu *„nespravodlivosti“* vyberá inštitút registrovaného partnerstva a existenciu *„homosexuálnych rodín“* (zrejme má na mysli homoparentálne spolužitie), ktoré politicky liberálny štát umožňuje. Konštatuje, že *„katolíci by mohli povedať, že homosexuálne rodiny sú proti prirodzenému poriadku, a teda nemorálne, a preto štát, ktorý ich legalizuje, zároveň legalizuje aj nemorálne správanie.* (...) *Ak štát umožní správanie, ktoré časť jeho občanov pokladá za nemorálne, tým vlastne spôsobuje to, že títo občania chápu politické inštitúcie takého štátu za neférové a ubližujúce voči nim, pretože im tak ničí morálne prostredie, ktoré potrebujú k dobrému životu“* (op. cit.: 73).

Inak povedané: štát uznávajúci aj iné než heterosexuálne formy spolužitia a priznávajúci týmto formám právny status *„vyrušuje“* časť svojich občanov – v argumentácii J. Šústa *„katolíkov“* – a znemožňuje im žiť ich *„dobrý život“* podľa vlastných individuálnych predstáv. Autor síce neuvádza, ako konkrétne sa *„ničí morálne prostredie“* týchto občanov, ale podrobuje jednoznačnej kritike elementárne liberálne hodnoty. Kritizuje teda nie ani tak neutralistickú verziu liberalizmu, kde v rámci liberálnej verejnej morálky *„jednotlivci i skupiny presadzujú svoje vlastné záujmy a predstavy o dobre“* a kde je spravodlivosť *„akousi meta-etikou, systémom noriem regulujúcich realizáciu partikulárnych individuálnych a skupinových noriem“* (Barša 1995: 3), ako skôr jeho perfekcionistickú verziu, kde pozícia štátu

„nemá byť neutrálna voči etickým postojom svojich občanov, ale naopak aktívna presadzovaním spoločenských podmienok nevyhnutných pre autonómne životné formy“ (op. cit.: 9). Práve o tieto podmienky totiž ide aj v prípade rodovej rovnosti, ktorá bola a je presadzovaná v rámci feministickej teórie.

V každom prípade sa však aj na uvedenom príklade akademického textu písaného z antiliberálnych ideologických pozícií ukazuje, že *„[d]emokracia je z konzervatívneho hľadiska legitímna iba do tej miery, nakoľko slúži spoločnému dobru a »konzervatívnym hodnotám«“* (Míčka 2014: 86). Tento striktne kritický pohľad na politický liberalizmus pretrváva v slovenskom konzervatívnom prostredí aj napriek faktu, že sú to dnes vo svete práve liberálne politické režimy, ktoré *„majú úctu k ľudskej dôstojnosti kodifikovanú v najdôležitejších politických a právnych dokumentoch a rešpektujú slobodu svojich občanov spolu so širokými ľudskými a politickými právami. Žiadny z týchto postojov nie je podmienený externe národnosťou, náboženstvom či príslušnosťou k určitej skupine, všetky vychádzajú iba z vnútornej hodnoty daného jednotlivca“* (Cíbik 2018: 75).

Ako bolo uvedené vyššie, odpor voči liberálnej demokracii a politickému liberalizmu ako takému je jedným z charakteristických znakov pravicového populizmu. Na Slovensku sa už niekoľko rokov uskutočňuje prostredníctvom masívnej kritiky tzv. rodovej ideológie, a to na rôznych úrovniach (mediálna, akademická či politická). Postupy tejto diskurzívnej stratégie sú aplikované medzinárodne (najmä v postoji voči neheterosexuálnym menšinám) a majú evidentné transnacionálne presahy. Vzhľadom k ich povahe je možné ich považovať za exemplárne príklady pravicového populizmu. Nebezpečnosť akejkoľvek formy populizmu, aspoň podľa N. Urbinatiovej (2018: 227) tkvie v tom, že *„pokiaľ sa mu podarí ovládnuť demokratický štát, môže radikálne zmeniť jeho figúru a dokonca otvoriť dvere zmene režimu.“* Ide totiž o to, že zatiaľ čo demokracia *„je založená na myšlienke otvorenej a rôznorodej spoločnosti (...), populizmus je založený na imaginárnej fikcii uzavretej, kolektívnej identity, ktorá potláča individuálne rozdielnosti“* (Abts, Rummens 2007: 415–416). Akákoľvek prípadná zmena politického režimu na Slovensku by po 30 rokoch od demokratickej tranzície mohla byť fatálna. Znamenala by nielen odklon od princípov liberálnej demokracie s trhovou ekonomikou, ale aj vyčlenenie krajiny z rodiny západných zastupiteľských demokracií, stratu väzieb s medzinárodnými partnermi, a tým aj ohrozenie národnej bezpečnosti vystavením Slovenskej republiky vplyvu neliberálnych autoritárskych politických režimov usilujúcich o revíziu politických pomerov a obnovu svojich niekdajších sfér vplyvu.

Záver

Pravdepodobne najvýraznejším konceptuálnym pohybom v spoločenských vedách povojnovej éry je vzostup myšlienky liberálnej demokracie. Táto, hoci bola sotva badateľná pred rokom 1930, v nasledujúcich dvoch dekádach sa stala úplne bežnou (cf. Bell 2014: 703). V spoločenskej debate a verejnej mienke sa postupne stalo zrejmým, že liberalizmus *„je koncept, ktorý činí demokraciu životaschopnou v modernom svete ako typ režimu vládnutia. Nemožno to vyjadriť inak, než že všetky formy modernej demokracie obsahujú liberálny komponent“* (Rhoden 2015: 571). Liberalizmus ako taký sa stal postupne termínom identifikujúcim *„obmedzenú a spornú pozíciu v rámci politického diskurzu buď ako stelesnenie najautentickejšieho vyjadrenia západnej tradície, alebo ako konštitutívnej črty Západu ako takého...“* (Bell 2014: 704).

Napriek tomu sme prostredníctvom využitia interpretačných repertoárov a analýzy rétorických figúr na príklade súčasného slovenského diskurzu zameraného proti tzv. rodovej ideológii videli, že dochádza k postupnému spochybňovaniu práve tohto liberálneho komponentu v demokracii a k jeho priamej kritike. Rezistencia voči rodu sa tak stáva *„dôležitou prísadou dnešného neliberálneho populistického obratu“* (Korolczuk, Graff 2018: 799). Tento protirodový diskurz ilustrovaný na celej škále nedávnych príkladov v sebe nesie charakteristické črty neliberálneho pravicového populizmu. Nielenže priamo napáda politický liberalizmus, ale stavia – presne v duchu typických znakov populizmu uvedených vyššie – proti sebe *„liberálne elity“*, resp. predstaviteľov a predstaviteľky *„rodovej ideológie“* a *„obyčajných“*, *„prirodzených“*, *„tradične“* a v duchu heteronormatívnych a kresťanských vzorcov správania žijúcich pospolitých Slovákov a Slovenky, čiže široko definovanú *„väčšinu“*. Zároveň implicitne voči nim vyvoláva nepriateľstvo prostredníctvom *„argumentácie“* ohrozovaním týchto tradičných životných štýlov, dekonštrukcie spoločensky pevne zavedených termínov ako *„otec“* či *„manžel“* a nebezpečenstva pre heterosexuálne rodiny i kresťanské náboženstvo u nás. Efekt hrozby je umocnený špeciálnou rétorickou figúrou: prirovnávaním tzv. rodovej ideológie k (neo)marxizmu, ktorý sa v slovenskej historickej pamäti spája s totalitným režimom. Tento interpretačný repertoár zahŕňajúci starostlivo a dôkladne konštruovanú permanentnú hrozbu číhajúcu na *„väčšinu“* je plne v súlade s teoretickými poznatkami, podľa ktorých populizmus v sebe obsahuje *„mimoriadne emotívnu ingredienciu, ktorá dokáže zmeniť politiku do podoby kampane na záchranu krajiny“* (Canovan 1999: 6).

Uvedené závery nie sú príliš odlišné od tých, ktoré na základe analýzy diskurzívnej stratégie odporcov sexuálnej výchovy v ČR vyvodili Jarkovská a Lišková (2013: 286), totiž že jednou z hlavných stratégií, bez ohľadu na použité rétorické figúry, je morálna panika a záchranný rétorický repertoár kresťanskej náboženskej tradície a ich vplyvu na spoločnosť. Tento typ paniky v skúmanom prípade tzv. rodovej ideológie pritom slúži primárne k aktívnemu boju proti hodnotám liberálnej demokracie a sekundárne aj k budovaniu a mobilizácii širokého konzervatívneho hnutia. To je samo o sebe heterogénne a vnútorne štruktúrované. Hoci zahŕňa aj sekulárnych konzervatívnych reprezentantov neviažucich sa k žiadnemu konkrétnemu náboženstvu, jej najvýraznejšími reprezentantmi sú organizácie i angažovaní jednotlivci zastávajúci kresťanské svetonázorové pozície. Ide o organizácie 3. sektora, hierarchických predstaviteľov katolíckej cirkvi, novinárov a politikov. Oni všetci vyjadrujú svoj opozičný postoj voči hodnotám, zmyslu i samotného pojmu liberálnej demokracie. Obávajú sa totiž, že tento typ demokracie obmedzí, prípadne v samotných základoch ohrozí ich občianske práva a slobody prostredníctvom legislatívnych opatrení, akým je napríklad právna úprava spolužitia partnerov neheterosexuálnej orientácie. Takéto obavy a morálna panika s tým spojená však nie sú namieste. Ako totiž upozornil Ceaser (1990: 30), liberálna demokracia *„viac než akýkoľvek iný režim nechce (...) priamo definovať nejaký ideál života pre jednotlivcov alebo spoločnosť. Ponecháva rozhodnutie o obsahu šťastia na svojich občanoch a tým aj to, ako sami chcú rozvinúť autonómnu oblasť občianskej spoločnosti.“*

Je povšimnutiahodné, že analyzovaná antiliberálna pravicovo-populistická diskurzívna stratégia má spoločný základ s kritikou liberálnej demokracie, ako ju prezentuje vo svojich dielach súčasný vplyvný ľavicový (a je potrebné dodať, že neomarxistický) politický teoretik Slavoj Žižek. Ten napríklad údajnú snahu liberálnej demokracie o odstránenie partikulárnych etnických väzieb (vykorenenie či vytrhnutie jedinca z konkrétnych tradičných pospolitostí) považuje za službu kapitalistickým cieľom (cf. Deanová 2014: 139). Znamená to preňho, že liberálna demokracia podporuje politickú formu *„plne akceptujúcu hlbokú*

a globálnu nerovnosť a nepriateľskú voči pospolitej spolupatričnosti a spravodlivosti" (op. cit.: 159; pozri tiež Takáč 2012). Nevyhýba sa ani ostrejším a emočne zafarbeným výrazom. Podľa neho *„celosvetový liberálny poriadok jednoznačne vyhlasuje sám seba za najlepší zo všetkých možných svetov... Za tým všetkým sa skrýva najhoršia totalitná nočná mora, vízia nového človeka, ktorý odhodil starú ideologickú záťaž"* (Žižek 2008: 155).

Na druhej strane, Žižek vystupuje s nemenej odlišnou kritikou, s akou sa vymedzuje voči liberálnej demokracii aj proti pravicovému populizmu a jeho reprezentantom. Podľa neho je nevyhnutné *„pravicových populistov a extrémistov vylúčiť a okamžite odmietnuť, skôr než ich tolerovať, debatovať s nimi, načúvať im alebo hľadať príležitosti ku kompromisu"* (Deanová 2014: 152). Rozhodnutie o tom, či marginalizácia a ostrakizácia takýchto prúdov zastúpených protirodovým diskurzom na Slovensku je želateľná a vôbec možná, ostáva za rámcom tejto štúdie. V každom prípade sa však snaží prispieť v našom jazykovom prostredí nielen k empirickej analýze tohto fenoménu, ale aj k budovaniu kritickej teórie populizmu postavenej na základoch teórie demokracie, po ktorej volá J.-W. Müller. Pretože *„kto hovorí o populizme, nemôže mlčať o demokracii a liberalizme"* (Müller 2018: 20).

LITERATURA:

ABTS, Koen; RUMMENS, Stefan (2007). Populism versus Democracy. *Political Studies*. Vol. 55, no. 2. pp. 405–424. https://doi.org/10.1111/j.1467-9248.2007.00657.x

ADAMOVÁ, Karolina; KŘÍŽKOVSKÝ, Ladislav; ŠOUŠA, Jiří; ŠOUŠOVÁ, Jitka (2001). *Politologický slovník*. Praha: C. H. Beck.

ALIANCIA ZA RODINU (2015). *Petícia proti rodovo-ideologickému Istanbulskému dohovoru a za prijatie nediskriminačného zákona o obetiach trestných* činov. [cit. 2-11-2018]. Dostupné z WWW: <http://www.alianciazarodinu.sk/spravodajstvo/clanok/peticia-proti--rodovo-ideologickemu-istanbulskemu-dohovoru-a-za-prijatie-nediskriminacneho-zakona-o-obetiach-trestnych-cinov/>.

ANATRELLA, Tony (2014). Rodová ideológia napácha viac škôd ako marxizmus. *Nové Horizonty.* Vol. 8, no. 4, pp. 162–162.

BAROŠ, Jiří (2018). Krize liberální demokracie a pojem společného dobra. *Studia theologica*. Vol. 20, no. 2, pp. 129–149. https://doi.org/10.5507/sth.2017.089

BARŠA, Pavel (1995). Tři liberalismy v současné angloamerické filosofii. *Reflexe: Časopis pro filosofii a theologii.* Vol. 1995, no. 13, pp. 1–19.

BELL, Duncan (2014). What is Liberalism? *Political Theory*. Vol. 42, no. 6, pp. 682–715. https://doi.org/10.1177/0090591714535103

BIANCHI, Gabriel (2013). Nové podoby sexuality, občianstva, noriem a reprodukcie: svet a Slovensko. *Sociológia*. Vol. 45, no. 1, pp. 5–26.

BIHÁRYOVÁ, Barbara (2017). Analýza populizmu podľa Ernesta Laclaua. *Studia philosophica*. Vol. 64, no. 2, pp. 63–79.

BÍBA, Jan (2011). Machiavelliho populistický republikanismus a perverzita demokracie. In Znoj, Milan; Bíba, Jan et al. *Machiavelli mezi republikanismem* a demokracií. Praha: Filosofia, pp. 219–262.

BÍBA, Jan (2013). Populismus a reprezentativní demokracie: K možnosti populismu jako emancipační strategie. *Politologická revue.* Vol. 19, no. 1, pp. 87–105.

BRUBAKER, Rogers (2019). Why populism? In Fitzi, Gregor; Mackert, Jürgen; Turner, Bryan S. (eds). *Populism and the Crisis of Democracy. Volume 1: Concepts and Theory*. Abingdon, Oxon: Routledge.

CANOVAN, Margaret (1999). Trust the People! Populism and the Two Faces of Democracy. *Political Studies*. Vol. 47, no. 1, pp. 2–16.

CEASER, J. W. (1990). *Liberal Democracy & Political Science*. Baltimore, London: John Hopkins University Press.

CÍBIK, Matej (2017). *Liberáli a tí druhí*. Bratislava: AKAmedia.

CÍBIK, Matej (2018). Liberální universalismus dnes. *Acta Politologica*. Vol. 10, no. 3, pp. 64–79. https://doi.org/10.14712/1803-8220/26_2017

DEANOVÁ, Jodi (2014). *Slast* a politika: Žižkova politická *teorie*. Praha: Filosofia.

DELLA PORTA, Donatella (2015). Conception of democracy and crisis of responsibility in the great recession. *Analele Universităţii din Bucureşti: Seria* Ştiinţe *Politice*. Vol. 17, no. 2, pp. 5–24.

DIETZ, Mary G. (2003). Current controversies in feminist theory. *Annual Revue of Political Science.* Vol. 6, pp. 399–431.

DOLEČEK, Pavel (2012). Karl Popper a sepětí vědecké metodologie a demokracie. *Teorie vědy*. Vol. 34, no. 4, pp. 439–467.

ELKINK, Johan A. (2017). Understanding the 2015 marriage referendum in Ireland: context, campaign, and conservative Ireland. *Irish Political Studies.* Vol. 32, no. 3, pp. 361–381. https://doi.org/10.1080/07907184.2016.1197209

FAFEJTA, Martin (2009). Gender, heteronormativita a genderová práva. Úvod do genderových studií. In TOPINKA, Daniel (et al.). Kultura – media – komunikace/Special; Svazek II (2009). Vyprávění – identita – diference: Vybraná témata kulturálních studií. Olomouc: Univerzita Palackého v Olomouci, pp. 75–90.

GEURKINK, Bram; ZASLOVE, Andrej; SLUITER, Roderick; JACOBS, Kristof (2019). Populist Attitudes, Political Trust, and External Political Efficacy: Old Wine in New Bottles? *Political Studies*. April 2019, pp. 1–21. https://doi.org/10.1177/0032321719842768

GLAURDIĆ, Josip; VUKOVIĆ, Vuk (2016). Proxy Politics, Economic Protest, or Traditionalist Backlash: Croatia's Referendum on the Constitutional Definition of Marriage. *Europe--Asia Studies*. Vol. 68, no. 5, pp. 803–825. https://doi.org/10.1080/09668136.2016.1186610

GRAUSOVÁ, Natália (2018). *Vystúpenie s faktickou poznámkou*; 26. 3. 2018; 16:47:35–16:48:16. [cit. 2-11-2018]. Dostupné z WWW: <https://www.nrsr.sk/web/default.aspx?sid=schodze%2frozprava>.

GREENSTEIN, Theodore N. (1996). Husbands' Participation in Domestic Labor: Interactive Effects of Wives' and Husbands' Gender Ideologies. *Journal of Marriage and Family*. Vol. 58, no. 3, s. pp. 585–595.

GYARFÁŠOVÁ, Oľga; MESEŽNIKOV, Grigorij (2008). *Národný populizmus na Slovensku*. Bratislava: IVO.

HANOBIK, František (2014). Gender ideológia a tradičná rodina. In Kubík, Ferdinand; Kutarňa, Jozef (eds.): *Rodina – výzva pre sociálnu politiku a pomáhajúce profesie*. Bratislava: Vysoká škola zdravotníctva a sociálnej práce sv. Alžbety, pp. 137–147.

HAVLÍK, Vlastimil; MEJSTŘÍK, Martin (2017). Editorial Note: Populism and Its Impact on the Political Landscape. *Politologický časopis*. Vol. 24, no. 1, pp. 3–4. https://doi.org/10.5817/PC2017-1-3

HLOUŠEK, Vít; KOPEČEK, Lubomír; ŠEDO, Jakub (2011). *Politické systémy*. Brno: Barrister & Principal.

CHORVÁT, Ivan (2006). K niektorým aspektom rodového prístupu k výchove detí a prácam v domácnosti. *Sociológia.* Vol. 38, no. 1, pp. 31–48.

IMRICH, Andrej (2017). Rozhovor s emeritným biskupom Mons. Andrejom Imrichom. *Nové Horizonty*. Vol. 11, no. 3, pp. 108–111.

JARKOVSKÁ, Lucie; LIŠKOVÁ, Kateřina (2013). Tradice, její rozpad a záchrana skrze sex: Diskurzivní strategie odpůrců sexuální výchovy. *Sociologický* časopis*/Czech Sociological Review*. Vol. 49, no. 2, pp. 269–290.

JENIK, Lukáš (2018). O „gender" kriticky a bez emócií. In CSONTOS, Ladislav; ŠMIDOVÁ, Mária (eds.). *Zborník zo sympózia Profamily 2018: Finančné a nefinančné stabilizátory rodiny*. Trnava: Dobrá kniha, pp. 75–82.

JENIK, Lukáš (2019). Problémy s Butler – stereotypy o „gender". *Studia Bobolanum*. Vol. 30, no. 2,pp. 149–165.

JESENKOVÁ, Adriana (2012). Koncept „žijúceho tela" v kvalitatívnom výskume. In MASARYK, Radomír; PETRJÁNOŠOVÁ, Magda; LÁŠTICOVÁ, Barbara (eds.). *Diverzita v spoločenských vedách*. Bratislava: Ústav výskumu sociálnej komunikácie SAV, pp. 207–214.

KBS (2013). *Pastiersky list Konferencie biskupov Slovenska na Prvú adventnú nedeľu 2013*. [cit. 31-10-2018]. Dostupné z WWW: <https://www.kbs.sk/obsah/sekcia/h/dokumenty-a-vyhlasenia/p/pastierske-listy-konferencie-biskupov-slovenska/c/pastiersky-list--na-prvu-adventnu-nedelu-2013>.

KECSKÉS, Ján (2018). *Vystúpenie s faktickou poznámkou*; 28. 5. 2018; 18:12:47–18:14:03. [cit. 2-11-2018]. Dostupné z WWW: <https://www.nrsr.sk/web/default.aspx?sid=schodze%2frozprava>.

KICZKOVÁ, Zuzana (2010). Koncepty rodovej identity v súčasnej feministickej diskusii. In KARUL, Róbert; SŤAHEL, Richard; TOMAN, Milan (eds.). *Identita – Diferencia: Zborník príspevkov zo 4. slovenského filozofického kongresu*. Bratislava: SFZ pri SAV a FiÚ SAV, pp. 31–58.

KOLEJÁK, Martin (2013). Vylúčenie homosexuality zo zoznamu psychických chorôb a presadzovanie homosexuálnych zväzkov. *Nové Horizonty*. Vol. 7, no. 3, pp. 138–142.

KOLEJÁK, Martin (2017). Editoriál: Fatima osvetľuje dejiny modernej doby. *Nové Horizonty*. Vol. 11, no. 2, pp. 55–56.

KOROLCZUK, Elżbieta; GRAFF, Agnieszka (2018). Gender as "Ebola from Brussels": The Anticolonial Frame and the Rise of Illiberal Populism. *Signs: Journal of Women in Culture and Society*, Vol. 43, no. 3, pp. 797–821.

KOTLEBA, Marian (2018). V*ystúpenie v rozprave*; 23. 3. 2018; 14:59:48–15:29:49. [cit. 2-11-2018]. Dostupné z WWW: <https://www.nrsr.sk/web/default.aspx?sid=schodze%2frozprava>.

KOVÁČIK, Branislav (2009). Kríza demokracie, alebo koniec ideológie? In C*D s recenzovanými příspěvky z Mezinárodní Baťovy konference pro doktorandy a mladé vědecké pracovníky 2009: Zlín, 2. dubna 2*009. Zlín: Univerzita Tomáše Bati.

KOVÁČIK, Branislav (2012). The crisis of democracy. In Koper, Ján; Rouet, Gilles (eds.). *Citoyennetés, voisinages et minorités en Europe / Citizenships, neighbourhoods and minorities in Europe*. Brusel: Bruylant, pp. 19–25.

KOVÁTS, Eszter (2018). Questioning Consensus: Right-Wing Populism, Anti-Populism, and the Threat of 'Gender Ideology'. *Sociological Research Online*. Vol. 23, no. 2, pp. 528–538.

https://doi.org/10.1177/1360780418764735
KRÁĽOVÁ, Ľuba (1997). Kríza modernej demokracie v teoretickej reflexii. *Sociológia*. Vol. 29, no. 1, p. 45–54.
KRIESI, Hanspeter (2018). Revisiting the Populist Challenge. *Politologický časopis*. Vol. 25, no. 1, pp. 5–27. https://doi.org/10.5817/PC2018-1-5
KRASOVEC, Alenka (2015). The 2015 referendum in Slovenia. *East European Quarterly*. Vol. 43, no. 4, pp. 303–312.
KROŠLÁK, Daniel (2015). The Referendum on the So-Called Traditional Family in the Slovak Republic. *Central and Eastern European Legal Studies*. no. 1, pp. 149–167.
KUBÁT, Michal; MEJSTŘÍK, Martin; KOCIAN, Jiří et al. (2017). *Populismus v* časech *krize*. Praha: Karolinum.
KUBY, Gabirele (2014). *Globální sexuální revoluce: Ztráta svobody ve jménu svobody*. Brno: Kartuziánské nakladatelství.
KUHAR, Roman; PATERNOTTE, David, eds. (2017). *Anti-Gender Campaigns in Europe. Mobilizing against Equality*. Londýn: Rowman & Littlefield.
KUHAR, Roman; ZOBEC, Aleš (2017). The Anti-Gender Movement in Europe and the Educational Process in Public Schools. *CEPS Journal*. Vol. 7, no. 2, pp. 29–46.
KULAŠIKOVÁ, Zuzana (2013). Politická teória feminizmu. In KULAŠIK, Peter; KULAŠIKOVÁ, Zuzana; ONDRIA, Peter (eds.). *Súčasné politické teórie I*. Banská Bystrica: Belianum, pp. 107–123.
LACLAU, Ernesto (2013). *Emancipace* a *radikální demokracie*. Praha: Karolinum.
LE BON, Gustave (2016). *Psychologie davu*. Praha: Portál.
LILLA, Mark (2016). *The End of Identity Liberalism*; 18. 11. 2016. [cit. 31-02-2018]. Dostupné z WWW: <https://www.nytimes.com/2016/11/20/opinion/sunday/the-end-of-identity-liberalism.html>.
LIPPMANN, Walter (2015). *Veřejné mínění*. Praha: Portál.
LUBAŃSKA, Liliana Anna (2016). *Gender ideológia vs. tradičná rodina. Bakalárska práca*. Ružomberok: Pedagogická fakulta Katolíckej univerzity v Ružomberku.
MAYER, Stefanie; AJANOVIC, Edma; SAUER, Birgit (2014). Intersections and Inconsistencies. Framing Gender in Right-Wing Populist Discourses in Austria. *NORA – Nordic Journal of Feminist and Gender Research.* Vol. 22, no. 4, pp. 250–266. https://doi.org/10.1080/08038740.2014.964309
MÍČKA, Roman (2014). *Znovu jsme se ujali dědictví otců... Konzervativní politický katolicismus* v USA na pozadí *komparace Michaela Novaka* a *Patricka Buchanana*. Brno: CDK.
MIKULČÍKOVÁ, Adriana (2007). Kríza demokracie – budúcnosť demokracie. In HOSCHEKOVÁ, Dagmar; KAZANSKÝ, Rastislav; PAJTINKA, Erik (eds.). *Interpolis '07: Zborník príspevkov zo IV. vedeckej konferencie doktorandov a mladých vedeckých pracovníkov s medzinárodnou účasťou v Banskej Bystrici 8.–9. novembra 2007*. Bratislava: Pamiko, pp. 171–176.
MIKULOVÁ, Gabriela (2016). Nacionálny populizmus a pravicový extrémizmus ako hrozba etablovanej demokracie v podmienkach SR. In KOVÁČOVÁ, Natália a kol.: *Nové možnosti a výzvy v oblasti verejnej politiky a verejnej správy*. Sládkovičovo: Vysoká škola Danubius, pp. 137–147.
MIZÍK, Stanislav (2017). V*ystúpenie v rozprave*; 14. 9. 2017; 18:05:00–18:08:28. [cit. 2-11-2018]. Dostupné z WWW: <https://www.nrsr.sk/web/default.aspx?sid=schodze%2frozprava>.

MOLLER Okinová, Susan (1997). Spravedlnost a rod. In Kis, János (ed.). *Současná politická filosofie*. Praha: Oikoymenh, pp. 391–422.

MOLNÁR, Virág (2016). Civil society, radicalism and the rediscovery of mythic nationalism. *Nations and Nationalism*. Vol. 22, no. 1, pp. 165–185. https://doi.org/10.1111/nana.12126

MUDDE, Cass (2015). *The Problem with Populism*; 17. 11. 2015. [cit. 28-01-2018]. Dostupné z WWW: <https://www.theguardian.com/commentisfree/2015/feb/17/problem-populism-syriza-podemos-dark-side-europe>.

MURPHY, Yvonne (2016). The marriage equality referendum 2015. *Irish Political Studies*. Vol. 31, no. 2, pp. 315–330. https://doi.org/10.1080/07907184.2016.1158162

MÜLLER, Jan-Werner (2018). *Čo je populizmus?* Krásno nad Kysucou: Absynt-Kalligram.

NEKVAPIL, Václav; STASZKIEWICZ, Maria, eds. (2007). *Populism in Central Europe*. Praha: Association for International Affairs.

NOVÁK, Miroslav (2012). Elitismus a populismus: dvě úskalí současné demokracie. In *Politická kultura mocenských elit v* éře *globalizace: Sborník*. Kolín: Nezávislé centrum pro studium politiky, pp. 11–24.

ODALOŠ, P. (2014). Populizmus ako koordináta súčasnej politickej komunikácie. In Patráš, Vladimír (ed.): *Polarity, paralely a prieniky jazykovej komunikácie*: Zborník. Banská Bystrica: Belianum, pp. 243–248.

ODALOŠ, Pavol (2016). Manipulatívnosť a súvzťažnosť persuazívnej techniky populizmu a persuazívnej techniky vytvárania obrazu nepriateľa. In GĘBKA-WOLAK, Małgorzata; KAMPER-WAREJKO, Joanna; KAPROŃ-CHARZYŃSKA, Iwona (eds.). *System – tekst – człowiek: Studia nad dawnymi* i *współczesnymi językami słowiańskymi*. Toruń: Wydawnictwo Naukowe Uniwersytetu Mikołaja Kopernika, pp. 257–268.

ONDRIA, Peter; CEVÁROVÁ, Dominika (2018). Tradícia populizmu v podmienkach politickej kultúry Slovenskej republiky. In BÍLÝ, Jiří (et al.). *Evropské hodnoty – tradice a jejich proměny v 21. století*. České Budějovice: Vysoká škola evropských a regionálních studií, pp. 97–106.

ORBÁN, Viktor (2018). *Prime Minister Viktor Orbán's speech at a conference held in memory of Helmut Kohl*; 18. 6. 2018. [cit. 01-11-2018]. Dostupné z WWW: <http://www.kormany.hu/en/the-prime-minister/the-prime-minister-s-speeches/prime-minister-viktor--orban-s-speech-at-a-conference-held-in-memory-of-helmut-kohl>.

PUFFLEROVÁ, Šarlota; KOTVANOVÁ, Alena; PLICHTOVÁ, Jana (2010). Možnosti kritickej diskurzívnej analýzy mediálnych textov v kontexte ľudských práv. In PLICHTOVÁ, Jana (ed.). *Občianstvo, participácia a deliberácia na Slovensku: Teória a realita*. Bratislava: Veda, pp. 235–254.

RAUČINOVÁ, Mária (2014). *Gender alebo rodová ideológia*. Bratislava: Don Bosco.

RAWLS, John (1997). *Politický liberalizmus*. Prešov: Slovacontact.

REDAKCIA (2015). Editoriál: Demokracia áno, ale nie liberálna. *Nové Horizonty*. Vol. 9, no. 4, s. 159.

RHODEN, T. F. (2015). The liberal in liberal democracy. *Democratization*. Vol. 22, no. 3, pp. 560–578. https://doi.org/10.1080/13510347.2013.851672

RIEDEL, Rafał (2017). Populism and Its Democratic, Non-Democratic, and Anti-Democratic Potential. *Polish Sociological Review*. Vol. 199, no. 3, pp. 287–298.

RONČÁKOVÁ, Terézia (2015): Referendový mediálny diskurz na Slovensku: memento novej evanjelizácie. *Nové horizonty*. Vol. 9, no. 2, pp. 61–69.

ROSŮLEK, Přemysl (2012). Populizmus – prehliadaná ideológia? *Politické vedy*. Vol. 15, no. 1, pp. 162–178.

RYBÁŘ, Marek; Šovčíková, Anna (2016). The 2015 Referendum in Slovakia. *East European Quarterly*. Vol. 44, no. 1-2, pp. 79–88. https://doi.org/10.2139/ssrn.3014319

SELIGOVÁ, Tatiana (2015). *„Gender ideológia": pokus o konzervatívnu delegitimizáciu antidiskriminačnej politiky.* Bakalárska práca. Prešov: Filozofická fakulta Prešovskej univerzity v Prešove.

SCHLOSÁR, Rastislav (2016). *Vystúpenie v rozprave*; 27. 10. 2016; 16:15:53–16:29:45. [cit. 2-11-2018]. Dostupné z WWW: <https://www.nrsr.sk/web/default.aspx?sid=schodze%2frozprava>.

SLAČÁLEK, Ondřej (2018). Morální panika a její kritici. *Central European Journal of Politics*. Vol. 4, no. 1, pp. 4–33.

SLOBODA, Zdeněk; MARKOVÁ, Dagmar (2013). Editorial: Otevřené hranice sexualit. *Gender, rovné příležitosti, výzkum*. Vol. 14, no. 2, pp. 2–3.

SLOOTMAECKERS, Koen; SIRCAR, Indraneel (2018). Marrying European and Domestic Politics? The Marriage Referendum in Croatia and Value-Based Euroscepticism. *Europe--Asia Studies*. Vol. 70, no. 3, pp. 321–344. https://doi.org/10.1080/09668136.2018.1457136

ŠALAJ, Berto; GRBEŠA, Marijana (2017). Što je populizam i kako ga istraživati? *Družstevna istraživanja*. Vol. 26, no. 3, pp. 321–340.

ŠARADÍN, Pavel (2017). Úvahy o současné demokracii. *Filozofia*. Vol. 72, no. 4, pp. 306–311.

ŠKRIPEK, Branislav (2017). *Vystúpenie v rozprave*; 31. 3. 2017; 11:14:33–11:30:10. [cit. 2-11-2018]. Dostupné z WWW: <https://www.nrsr.sk/web/default.aspx?sid=schodze%2frozprava>.

ŠTEFÁNIKOVÁ, Lenka (2008). Kríza zastupiteľskej demokracie a erózia politických strán. In Hoscheková, Dagmar (ed.). *Interpolis '08: Zborník príspevkov z V. vedeckej konferencie doktorandov a mladých vedeckých pracovníkov s medzinárodnou účasťou, Banská Bystrica, 6. novembra 2008*. Banská Bystrica: Univerzita Mateja Bela v Banskej Bystrici, Ústav vedy a výskumu, Fakulta politických vied a medzinárodných vzťahov, pp. 294–300.

SVATOŇ, Jan (1995). Liberalismus (k vývoji otevřeného myšlenkového systému). *Politologický* časopis. Vol. 2, no. 3, pp. 266–272.

ŠÚST, Juraj (2010). Liberalizmus neutrality Johna Rawlsa: kritická analýza. In Šúst, Juraj (ed.) *Liberalizmus neutrality 2: Vybrané politické aspekty*. Ružomberok: Katolícka univerzita v Ružomberku, Filozofická fakulta, pp. 42–83.

TAKÁČ, Peter (2012). Žižekova kritika liberálnej demokracie. *Studia Politica Slovaca*. Vol. 5, no. 1, pp. 39–48.

TK KBS (2018a). *Komuniké zo stretnutia biskupov strednej a východnej Európy*; 7. 9. 2018. Dostupné z WWW: <https://www.tkkbs.sk/view.php?cisloclanku=20180907048> [cit. 31/10/2018].

TK KBS (2018b). *Vo všetkých kostoloch sa číta vyhlásenie cirkví k tzv. Istanbulského dohovoru*; 24. 2. 2018. [cit. 04-11-2018]. Dostupné z WWW: <https://www.tkkbs.sk/view.php?cisloclanku=20180224004>.

TK KBS (2019). *Vyhlásenie najvyšších predstaviteľov kresťanských cirkví*; 4. 3. 2019. [cit. 24-04-2019]. Dostupné z WWW: <https://www.tkkbs.sk/view.php?cisloclanku=20190304018&fbclid=IwAR0JTJsZXTj-rT7ekCkbPcfLaQiVH_vKckmuXSLZEaYQSjBMIr-

6HQVT4NXI>.

TOMAŠČÍKOVÁ, Petra (2015). *Gender agenda a jej dopad na rodinu*. Diplomová práca. Trnava: Teologická fakulta Trnavskej univerzity v Trnave.

URBINATI, Nadia (2018). *Znetvořená demokracie: Mínění, pravda a lid*. Praha: Karolinum.

VALKOVIČOVÁ, Veronika (2015). Soft law a diskurz rodovo podmieneného násilia v agende Európskej únie – prípad výskumu násilia pod hlavičkou FRA. *Současná Evropa.* Vol. 20, no. 1, pp. 52–66.

VASIĽ, Cyril (2018). *Homília arcibiskupa Cyrila Vasiľa počas biskupskej vysviacky Mariána Andreja Pacáka; 3. 9. 2019*. [cit. 2-11-2018]. Dostupné z WWW: <https://svetkrestanstva.postoj.sk/36090/este-nikdy-v-historii-nebol-spolocensky-kredit-biskupa-na-takej--nizkej-urovni>.

VAŠEČKA, Richard (2018). *Vystúpenie v rozprave*; 26. 3. 2018; 18:56:12–19:07:38. [cit. 2-11-2018]. Dostupné z WWW: <https://www.nrsr.sk/web/default.aspx?sid=schodze%2frozprava>.

WALDRON, Jeremy (1987). Theoretical Foundations of Liberalism. *The Philosophical Quarterly*. Vol. 37, no. 147, pp. 127–150.

WETHERELL, Margaret (1992). *Mapping the Discourse of Racism. Discourse anf the Legitimation of Exploitation*. New York: Columbia University Press.

WOLKENSTEIN, Fabio (2016). Populism, liberal democracy and the ethics of peoplehood. *European Journal of Political Theory*. Vol. 18, no. 3, pp. 1–19. https://doi.org/10.1177/1474885116677901

ZAKARIA, Fareed (1997). The Rise of Illiberal Democracies. *Foreign Affairs*, Vol. 76, no. 6, pp. 22–43.

ŽIŽEK, Slavoj (2008). *Podkova nade dveřmi: Výbor z textů*. Praha: VVP-AVU.